

Araştırma Makalesi- Research Article

Cumhuriyet Dönemi'nde Türetilen Yeni Rütbe Adlarının Kaynağı ve Yapılma Süreci

The Source and the Process of Making New Rank Names Derived in the Republic Period

Erdal AYDIN^{1*}

Geliş / Received: 04/12/2021

Revize / Revised: 31/12/2021

Kabul / Accepted: 19/01/2022

ÖZ

Rütbelere, belirli meslek gruplarında hiyerarşi ve düzenin sağlanmasında önemli göstergelerdir. Bu sözcüklerin kullanım açısından önemli olduğu kurumlardan biri de askerliktir. Bu meslekte kullanılan rütbe adları günümüze kadar önemli değişiklikler yaşamıştır. Osmanlı Devleti'nde askerî alanda yaşanan değişiklikler ve modernizasyon çalışmalarıyla; yıkılma sürecindeki imparatorluğun tekrar kurtarılacağı ve dağılmanın önlenebileceği düşüncesi hâkimdir. Askerî alanda yapılan değişiklikler, ordunun teşkilat yapısının değişmesine ve değişik rütbelerin ihdas edilmesine yol açmıştır. Osmanlı Devleti'nin yıkılması ve yeni bir devlet sistemi olarak cumhuriyetin benimsenmesiyle de askerî alandaki değişiklikler devam etmiştir. Muasır medeniyetler seviyesine ulaşmak için toplumu ilgilendiren her alanda inkılaplar yapılmıştır. Kültürün en önemli unsurlarından biri olan dil alanında yaşanan değişimler neticesinde alıntı sözcükler yerine Türkçeleri tercih edilmeye başlanmıştır. Mustafa Kemal Atatürk'ün öncülük ettiği bu süreçte yapılanlar "Dil Devrimi" olarak adlandırılmaktadır. Dildeki Türkçe sözcüklerin artmasına olumlu olarak yansıyan bu devrim, askerî alanda rütbe adlarına da sirayet etmiştir. Geometri terimlerini Türkçeleştirerek dilimize kazandıran Mustafa Kemal Atatürk, asıl uzmanlık alanı olan askerlik mesleğindeki rütbe adlarının da Türkçeleştirilmesi için gerekli çalışmaların yapılmasını sağlamıştır. Bu makalenin yazılış amacı, 1930'lu yıllarda türetilen yeni rütbe adlarının o dönemde hangi düşünceyle ve nasıl türetildiklerini tespit etmektir. Bu maksatla, Osmanlı'nın son dönemi, Cumhuriyet'in ilk yılları ve Dil Devrimi'nde yapılan değişiklikler karşılaştırılarak rütbe adlarındaki değişim süreci açıklanmıştır.

Anahtar Kelimeler- *Rütbe, Türk Silahlı Kuvvetleri, Dil Devrimi, Askerlik, Unvan*

ABSTRACT

Ranks are important indicators in ensuring hierarchy and order in certain professional groups. One of the institutions where this word is important in terms of use is military service. The rank names used in this profession have undergone significant changes to the present day. The idea prevails that the empire in the process of collapse will be saved again and the disintegration can be prevented by the changes and modernization efforts in the military field in the Ottoman State. Changes made in the military sphere have led to a change in the organizational structure of the army and the creation of different ranks. With the fall of the Ottoman State and the adoption of a new state system, the republic, changes in the military field continued. In order to reach the level of successful civilizations, revolutions have been made in all areas related to society. As a result of the changes in the field of language, which is one of the most important elements of culture, Turkish has started to be preferred instead of quoted words. This period, which was led by Mustafa Kemal Atatürk, is called "The Language Revolution". This revolution, which positively reflected the increase in Turkish words in the language, has also led to the names of ranks in the military field. Mustafa Kemal Atatürk who introduced the terms of geometry into our language by Turkifying them. Mustafa Kemal Ataturk has ensured that the necessary studies were carried out to Turkify the names of ranks in the military service profession, which was his main field of expertise. The purpose of writing this article is to determine how the new rank names derived in the 1930s were derived with what thinking at that time. For this purpose, the last period of the Ottoman Empire, the first years of the Republic and the changes carried out in the Language Revolution are compared and the process of change in the names of ranks is evaluated.

Keywords- *Rank, Turkish Armed Forces, Language Revolution, Military Service, Title*

^{1*} Dr. Öğr. Üyesi, Milli Savunma Üniversitesi, Hava Harp Okulu, Beşerî ve Sosyal Bilimler Bölümü, eaydin2@hho.msu.edu.tr, (<https://orcid.org/0000-0003-0139-9896>).

I. GİRİŞ

Mertebe, derece ve paye anlamlarına gelen rütbe; hiyerarşik düzenin hâkim olduğu TSK, Emniyet, İtfaiye, Zabıta vb. üniformalı meslek gruplarında önemli bir sözcüktür. Meslekteki eğitim, başarı ve kıdem göstergesi olan bu sözcükler, kurumdaki düzenin sürmesine katkıda bulunur. Kurumlardaki görev ve sorumlulukların paylaşımı rütbelere göre yapılır ve rütbeler ilerledikçe sorumluluk sayısı da paralel bir şekilde artar. Rütbeli personelin herkes tarafından bilinmesi ve kurumdaki düzenin kusursuz bir şekilde devam etmesi için birtakım işaretlerden de yararlanır.

Askerî kurumlar, “rütbe” denildiğinde akla en çok gelen devlet teşkilatlarından biridir. Askeriyede elzem olan disiplinin tesis edilmesinde bu sözcükler önem arz etmektedir. Kurumdaki değişiklikleri tetikleyen toplumsal ve siyasal düzendeki yenilikler rütbe adlarına da yansımıştır. Yıkılmakta olan bir imparatorluğu kurtarabilmek için yapılan reformları yeni bir devletin kurulması izlemiş, Mustafa Kemal Atatürk’ün öncüsü olduğu “Dil Devrimi”nde yapılan düzenlemelerle yeni türetilen Türkçe rütbe adları ortaya çıkmıştır. Yeni sözcükler kurum ve dolayısıyla toplum tarafından da benimsenmiş ve çok az değişiklikle günümüze kadar gelmiştir. Türetildikleri dönemde yoğun bir şekilde eleştirilen sözcükler, günümüzde halk diline yerleşmiş ve dolayısıyla Türkçe olarak kabul görmeye başlamışlardır.²

II. DİL DEVRİMİ’NDEN ÖNCE RÜTBE ADLARI

Osmanlı Devleti bozulan siyasal, askerî ve sosyal yapısını ıslah edebilmek maksadıyla bazı yenileşme hareketlerinde bulunmuştur. Bu ıslahatlar en çok askerî alanda yapılmış ve değişen askerî sistemlerle yeni ordu, birlik ve rütbe adları ortaya çıkmıştır. Osmanlı Devleti’nde rütbelerin son şeklini alması ise 1869 yılında Seraskerlik makamına getirilen Hüseyin Avni Paşa’yla olmuştur. Orduda geniş kapsamlı bir reform hareketine giren ve çıkardığı kanunname ve nizamnamelerle esaslı değişiklikler gerçekleştiren Hüseyin Avni Paşa, rütbe terfi uygulamalarının belirli bir nizamına uygun olarak yapılabilmesi için 1870 yılında Terfi’-i Rütbe Nizâmnamesi’ni hazırlamıştır (Geçer, 2012: 5).

Tablo 1. 1870 yılında hazırlanan Terfi’-i Rütbe Nizâmnamesi’ne Göre Rütbeler

TASNİF	RÜTBE İSMİ	GÜNÜMÜZDEKİ RÜTBE KARŞILIĞI	AÇIKLAMA
1 Erkân (Generaller)	Müşir	Orgeneral/Mareşal	Ordu ya da Ordular Kumandanı
	Birinci Ferik	Korgeneral	Kolordu Komutanı (18 Ocak 1904 yılında kolorduların kurulmasıyla bu rütbe ihdas edilmiştir.)
	Ferik	Tümgeneral	Fırka Kumandanı
	Mirliva	Tuğgeneral	Liva Kumandanı
2 Büyük Zabitan (Ümera) (Üstsubaylar)	Mir-alay	Albay	Alay Kumandanı
	Kaim-makam (Kaymakam)	Yarbay	Alay Kumandanı Yardımcısı
	Binbaşı	Binbaşı	Tabur Kumandanı
	Alay Emni		Askerî Kâtip Sınıfı

Kaynak: 1870 yılında hazırlanan Terfi’-i Rütbe Nizâmnamesi (Geçer, 2012: 6).

² Dr. Öğr. Üyesi Kadir KASALAK “Kara Ordusunda Subay Rütbeleri (1826-1961)” adlı bildirisinde değişen rütbe adlarına yer vermiştir. Dr. Süer EKER ise “Türk Kara Kuvvetlerinde Kullanılan Birlik ve Rütbe Adlarının Artzamanlı Dilbilim İncelemesi” adlı bildirisinde 1935 yılında yeni türetilen rütbe adlarını genel bir çerçeveye dil bilim açısından incelemiştir. Biz ise makalemizde ülkemizde yaşanan reformlar neticesinde rütbe adlarında yaşanan değişim sürecini açıklamaya çalıştık.

Tablo 1. 1870 yılında hazırlanan Terfi'-i Rütbe Nizâmnamesi'ne Göre Rütbeler (Devamı)

TASNİF	RÜTBE İSMİ	GÜNÜMÜZDEKİ RÜTBE KARŞILIĞI	AÇIKLAMA
3 Zâbitân (Subaylar)	Kolağası	Kıdemli Yüzbaşı	Dört bölükten oluşan Kol Kumandanı (25 Haziran 1910 tarihinde bu rütbe kaldırılmıştır.
	Tabur Kâtibi		Askerî Kâtip Sınıfı
	Yüzbaşı	Yüzbaşı	Bölük Kumandanı
	Yüzbaşı Vekili		Sadece Süvari Sınıfında
	Mülazım-ı Evvel	Üsteğmen	Bölük Kumandanı Yardımcısı (Süvari Sınıfında)
	Mülazım-ı Sâni	Teğmen	Takım Kumandanı
	Mülazım-ı Evvel Vekili		Sadece Süvari Sınıfında
	Mülazım-ı Sâni Vekili		Sadece Süvari Sınıfında
	Mülazım-ı Salis	Asteğmen	Sadece Topçu ve İstihkâm Sınıflarında
	Mülazım-ı Rabi		Sadece İstihkâm Sınıfında
Küçük Zâbitân	Alay Çavuşu		
	Ceb-haneci Çavuşu	Başçavuş	
	Çavuş		
	Bölük Emni		
Erbaş (Tasnif Dışı)	Onbaşı		
	Sıra Çavuşu		

Kaynak: 1870 yılında hazırlanan Terfi'-i Rütbe Nizâmnamesi (Geçer, 2012: 6).

Osmanlı'nın son dönemindeki rütbelere bakıldığında çavuş, onbaşı, yüzbaşı ve binbaşı sözcüklerinin dışında, daha çok alıntı sözcüklerin rütbe olarak kullanıldığı göze çarpmaktadır. Bu durum cumhuriyetin ilk yıllarında da devam etmiş ve rütbe adlarında ilk değişiklik 29 Mayıs 1926 tarihinde kabul edilen 863 sayılı "Ordu Zabitan Heyetine Mahsus Terfi Kanunu'nun 2'nci maddesi ile yapılmıştır (OZHM TK, 1926).

Tablo 2. 1926 Tarihli Ordu Zabitan Heyetine Mahsus Terfi Kanunu'na Göre Rütbeler

RÜTBE	GÜNÜMÜZDEKİ RÜTBE KARŞILIĞI
Birinci Ferik	Korgeneral
Ferik	Tümgeneral
Mirliva	Tuğgeneral
Miralay	Albay
Kaymakam	Yarbay
Binbaşı	Binbaşı
Yüzbaşı	Yüzbaşı
Birinci Mülazım	Üsteğmen
Zabit Vekili	Asteğmen

Kaynak: 1926 Tarihli Ordu Zabitan Heyetine Mahsus Terfi Kanunu.

863 sayılı Kanun'la bazı rütbelerde düzenleme yapılsa da rütbe adlarında köklü bir değişiklik olmamıştır (OZHM TK, 1926). Osmanlı'daki alıntı sözcüklerin yoğunlukta olduğu rütbelerin kullanımı ufak değişikliklerle devam etmiştir. İlgili maddede yer alan çizelge incelendiğinde Osmanlı'daki rütbelere farklı olarak "Zabit Vekili" rütbesinin türetildiği görülür. Arapça sözcüklerden müteşekkil bu rütbe, askerî okul olan Harbiye'den mezun olanlara verilmiştir. Bu rütbedeki personel mezuniyetten sonra tayin oldukları birliklerde altı ay liyakatle

çalışarak olumlu sicil aldıktan sonra amirleri tarafından yapılan teklifle mülazım yani teğmen rütbesine terfi ettirilen subaylardan oluşmaktadır.

Yeni bir devlet kurulmasına rağmen rütbe adlarında çok fazla değişiklik yapılmamasının temel sebebi, toplumun modernleşmesinde hayati öneme sahip inkılapların yapılıyor olmasından kaynaklanmaktadır. Askerî başarı neticesinde kazanılan ve askerliğin diğer kurumlara nazaran başarısını Türk milleti için hayati öneme sahip bir savaşta tescillenmiş olması bu kurumda yapılan değişikliklerin ertelenmesine sebep olmuştur. Ancak Mustafa Kemal Atatürk'ün öncülük ettiği Dil Devrimi ile paralel olacak şekilde rütbe adlarında yeniliklerin önu açılmıştır.

III. DİL DEVRİMİ VE RÜTBE ADLARINDAKİ DEĞİŞİKLİKLER

“Türkiye Cumhuriyeti'nin temeli kültürdür.” diyen Mustafa Kemal Atatürk, bu temeli sağlamlaştırmak için 15 Nisan 1931 yılında Türk Tarihi Tetkik Cemiyetini, 12 Temmuz 1932 yılında da Türk Dili Tetkik Cemiyetini kurmuştur. Türk dilinin öz güzelliğini ve zenginliğini meydana çıkarmak; onu yeryüzü dilleri arasında değerine yaraşır yüksekliğe erişirme amacı bulunan bu dil cemiyetinin kuruluşuyla birlikte Türkçede çok hızlı bir araştırma akımı da başlamıştır (TDK Tarihçe, 2021).

Dil Devrimi adı verilen bu dönemde; alıntı sözcüklere Türkçe karşılıklar bulmak amacıyla halk dilinden derlemeler yapılmış, kitaplar taranmış ve gazete ve radyolarda Arapça ve Farsça sözcüklerin bulunduğu dil anketleri düzenlenerek öneriler toplanmaya çalışılmıştır.

Korkmaz'a göre Türkçeye devrim yolu ile girmiş olan sözcükler üç türdür: 1) Halk dilinden alınma sözcükler, 2) Anadolu Türkçesinin eski yazılı kaynaklarından alınma sözcükler, 3) Yapma sözcükler. Ona göre ilk iki yöntemle türetilen sözcükler dile en kolay yerleşen sözcüklerdir. Üçüncüsü ise, Türkçenin türetme gücünden yararlanılarak yapılmış olan sözcüklerin yapıldığı, dilin bundan sonraki işleme ve gelişmesinde onu kısırlıktan kurtarıp kendi kendine yeterli, yaratıcı bir kültür dili durumuna getirebilme atılımında etken olacak yöntemdir. Ancak buradaki en önemli husus türetme yönteminin Türkçenin tabii akışına ve kurallarına uygun olmasıdır (Korkmaz, 1973: 110-112).

Timurtaş'a göre, dilimizde yeni sözcükler ya türetme veya birleştirme yoluyla teşkil edilir. Türkçede sadece son-ek bulunduğu, türemiş sözcükler, bir sözcük kökü ile bir yapım ekinden meydana gelirler. Çekim sırasında veya yeni sözcükler meydana getirilirken, kök asla değişmez. Sözcük kökünden önce, başka bitişmeli dillerde olduğu gibi, ön ekler getirilemez. Dilimizde sözcük türetmesi ancak köklerin sonuna birtakım ekler getirilmek suretiyle yapılabilir. Birleştirme, iki veya daha fazla sözcüğün bir araya getirilerek yeni sözcükler yapılması yoludur. Ayakkabı, boşboğaz gibi. Ona göre yeni teşkil edilen sözcükler dil kaidelerine uygun oldukları, yani canlı eklerle ve ekin fonksiyonu ile mânâsına aykırı olmadan meydana getirildikleri takdirde doğrudurlar. Aksi halde bunlar yanlış ve uydurma sayılırlar (Timurtaş, 1979: 10-12).

Zamanla toplum hayatında yaşanan değişiklikler dile yeni sözcüklerin eklenmesini ve söz hazinesinin gelişmesini sağlar. Bu türetme veya sözcüğü ödünç alma yoluyla gerçekleşebilir. Türkçe sözcük türetme bakımından son derece zengin ve kudretli bir dil olmasına rağmen Dil Devrimi'nde türetilen sözcüklerden bazıları alıntı sözcüklerden çağrışımlar yoluyla yapılmıştır. Bu sözcükler türetilirken Türkçenin doğasına ve kurallarına uyum göz ardı edilmiştir. Örnek vermek gerekirse, Fransızca *ekole* “ekol” sözcüğünden esinlenilerek oku- fiilinden okul türetilmiş; aynı yöntemle Fransızca *hegemon* ise “egemen” şeklinde Türkçeye aktarılmıştır. Bu gibi kullanımlara halk diline yerleşmiş sözcüklerin dilden atılmasına yol açan aşırı araştırma da eklenince Atatürk'ün öncülüğünde yaşanan Dil Devrimi'nde Türk dilinin yabancı kökenli sözlerden temizlenmesi akımı 1935 yılına kadar sürmüş, ve yanlıştan dönülerek halkın diline girip yerleşmiş sözcüklerin dilden atılması işleminden bu tarihte vazgeçilmiştir. Ancak Dil Devrimi'nin Türkçeleşmeye etki oranı çeşitli gazetelerin haber dilinde yapılan sayımlardan alınan ortalamalarda 1931 yılında % 35 oranında Türkçe sözcük kullanılmışken bunun 1933'te % 44'e, 1936'da ve 1941'de % 48'e, 1946'da ise % 57'ye yükseldiği saptanmıştır. 1950-1960 arasında haber dilinde kullanılan Türkçe sözcüklerin oranı % 51'e düşse de 1961'de % 56'ya, 1965'te % 60.5'e, 1970'ten sonra ise bu oran % 70'i geçmiştir. Zaman zaman, içinde % 90 oranında yerli sözcük kullanılmış olan yazılara da rastlanmıştır. Bu kırk yıllık sürede Türkçenin söz varlığındaki yerli öğelerin yüzde yüzden fazla bir artış göstermesi, Dil Devrimi'nin başarılı olduğunun kanıtı olmuştur (İmer, 1976: 97-98).

Askerî açıdan Dil Devrimi'nde yapılan önemli bir değişiklik 26 Kasım 1934 tarihinde çıkarılan 2590 sayılı Efendi, Bey, Paşa gibi Lakap ve Unvanların Kaldırıldığına Dair Kanun ile generaller ve yüksek makamı temsil eden sivil memurlar için kullanılan “paşa” unvanının kaldırılmasıdır (EBP LUK, 1934). Türkçe kökenli bu unvan, gerek Osmanlı gerekse günümüzde askerî bir rütbe olarak kullanılmamıştır. Köken olarak, “ağabey, ileri

gelen kişi" anlamlarına gelen *beşe*, *peşe* veya *başğa* sözcüklerinin bozumundan meydana gelmiştir (Mengi, 1995: 81).

Paşa unvanının kaldırılmasındaki asıl neden, sözcüğün kullanım alanının genişliğinden ötürü sadece askerî bir rütbeyi temsil etmeyişiinden ileri gelmektedir. Osmanlı döneminde sözcük sivil ve askerî erkân dahil herkes tarafından yaygın bir şekilde kullanılması unvanın değiştirilmesine zemin hazırlamıştır. Mustafa Kemal Atatürk bir konuşmasında bu sözcükle ilgili şunları söyler: “*Ordumuzun modernleştirilmesi programı içerisinde ordu yöneticilerinin rütbe isimlerinin de uygar Batı ülkelerince anlaşılabilir bir şekle gelmesi lazımdır. Paşa deyimini Osmanlılardan kalma eskimiş bir deyimdir. Osmanlılar askerlere paşa rütbesini verdikleri gibi, zaman zaman sivillere de bu rütbeyi vermişlerdir. Paşa deyiminin anlamı bozulmuştur. Yeter ki bütün yabancı devlet ordularında, ülke hangi dili konuşursa konuşsun, paşa rütbesinin karşılığı “General” dir. Hangi ülkede olursanız olunuz general dendiğinde orduda bunun anlamı tektir. Bu nedenle biz de, ordumuzda general deyimini veya amiral deyimini kullanacağız. Bundan böyle paşalık kaldırılacaktır. Generalliğin değişik rütbeleri, bir anlam ifade edecek şekilde ön eklerle belirtilmelidir. Ordu kumandanları için Orgeneral, Kolordu Kumandanları için Korgeneral gibi. Bu düzen içerisinde ordunun daha alt kademelerindeki rütbelerde de benzer değişiklikler yapılmalıdır. Binbaşı, yüzbaşı gibi deyimler bir mana ifade etmektedir. Ancak miralay, Kaymakam, mülazım gibi Arapça rütbe isimleri Türkçeleştirilmelidir. Kaymakam rütbesi hem orduda vardır hem de sivil idarede kullanılmaktadır. Ordu rütbelerinin tek ve öz olması esastır.*” (Özalp ve Özalp, 1992: 89-90). Bu düşüncelerle kaldırılan *Paşa* unvanı, 2590 sayılı Kanun’da Türkçeleşmeden ziyade Batılılaşmanın önemli bir adımı olmak üzere “*Askerî rütbelerden adın başına gelmek üzere kara ve havada müşirlere mareşal, birinci ferik, ferik ve livalara, general; denizde birinci ferik, ferik ve livalara, amiral denilir.*” hükmü ile mareşal, general ve amiral gibi unvanlarla değiştirilmiştir (EBP LUK, 1934). Türkçe bir sözcük yerine Batı kaynaklı alıntı sözcükler tercih edilmiştir. Dil Devrimi’nde bir taraftan alıntı sözcükler dilimizden atılırken diğer taraftan Batı kaynaklı alıntı sözcüklerin tercih edilmesi çelişki yaratmıştır. Ancak *paşa* unvanı mevzuat ile kaldırılmış olsa bile günümüze kadar halen kullanılagelmıştır. Sözcük askeriyede yaygın olarak kullanılmazken halk diline yerleştiği için general sözcüğü yerine daha çok tercih edilmektedir.

Mustafa Kemal Atatürk, rütbelerin Türkçeleşmesiyle ilgili olarak 16 Şubat 1935 tarihli Başbakan İsmet İnönü’ye yazdığı mektupta şunları söyler: “*Sakman Alayınca (Cumhurbaşkanlığı Muhafız Alayı) ve Süel Akademide (Harp Akademileri) denenilen Ordu aşama terimlerinin son listesi Dil Kurumunca düzenlenerek katınıza gönderildi. Bu son liste yapılırken Alay ve Akademi Komutanlıklarının raporları göz önüne alınmıştır. Bu liste ben yolculukta iken Genelkurmayca Orduya yayılırsa, yerlerinde nice kullanıldığını belki görmüş olurum. Gözlerinden öperim.*” Oldukça samimi bir dil ve heyecanla yazılan bu mektup, Atatürk’ün yeni türetilen rütbe adlarını bir an önce orduda görmeyi istemesini konu almaktadır. Dil konusunda Atatürk’ün gösterdiği bu tutum ve heyecan, Dil Devrimi’nde birçok yeni türetilen sözcüğün halk diline yerleşmesini sağlamıştır.

Atatürk’ün mektubundan sonra zamanın Büyük Erkân-ı Harbiye Reisi (Genelkurmay Başkanı) Mareşal Fevzi Çakmak imzalı 19 Şubat 1935 tarihli yazıyla tüm orduya Türkçe yeni rütbe adlarının kullanılmasını şu açıklamalarla emretmiştir:

“1- Ordu rütbe ve askerî tabirlerin öz Türkçe karşılıkları Atatürk ve Başbakanlığın tensiplerine iktiran etmiş ve ilişik olarak gönderilmiştir. Bölüklere kadar tevzi edilecektir.

2- Kısa bir zamanda bu Türkçe rütbe ve askerî isimler zabitler ve neferler tarafından öğrenilecektir.

3- Bir karışıklığa meydan verilmemek ve iyice kavranmasını ve bellenmesini temin için yeni rütbe karşılıklarının yanına parantez içinde eski rütbelerin de yazılmasına devam olunacaktır. Bu Türkçe rütbe ve isimler tamamen orduda kavranmasından sonra eskilerinin yazılmasından büsbütün vazgeçilecek ve bu husus ayrıca orduya tamim edilecektir.” Bu emrin yayımlanmasıyla Türk ordusunda Türkçeleştirilmiş yeni rütbe adları kullanılmaya başlanmıştır.

Askerî terimlere Türkçe karşılıkların nasıl bulunacağı konusunda dönemin Genelkurmay Başkanlığı tarafından 26 Şubat 1935’te yazılan 41690 sayılı yazı, askerî kurumlardaki Türkçeleştirme faaliyetlerine açıklık getirmektedir. Yeni teşkil edilecek Askerî Terimleri Tarama Kuruluna ödenek verilmesiyle ilgili yazıda, yeni sözcüklerin nasıl türetileceği şu sözlerle açıklanmıştır: “*Askerî terimlerin Türkçe karşılığını bulmak için eldeki söz kaynakları ihtiyaca yetmemektedir. En uygun karşılıkların bulunabilmesi için tarihlerden, eski Türk harp ve fen sanatına dair yazılmış kitaplardan taranacak askerî terimlerle eldeki kaynakların zenginleştirilmesi çok esaslı görünüyor ve ancak bu yoldan gidilerek eski Türk terimlerini canlandırmakla daha esaslı bir iş yapmak mümkün olur. Bunun için İstanbul müzelerinde, devlet vesikaları mahzenlerinde, Yavuz’un Mısır’dan getirdiği Memlûk*

Kitaphanelerinde ve Avrupa edebiyatı içinde Türk kumandanlarının harp fennine ve askerlik kurum ve muharebelerine dair yazılmış kitaplardan bu işe yarayacak kaynaklar bulunabilir. Bunları araştırmak ve taramak için ise bu iş üzerinde çalışacak bir heyet lüzum gösterir. Bundan ötürü, böyle bir heyeti yabancı dil bilir, tarihî bilgisi denenmiş müteakıt komutan ve subaydan (kumandan ve zabıt) seçmek ve bu kurumun çalışmasıyla ordu terim makamlarına zengin istulahlr temin etmek imkânı düşünölmüşü...” Alanında uzman, yabancı dil bilir askerî personelin çeşitli kaynakları taramasıyla elde edeceği yeni sözcüklerin, rütbe adlarında olduğu gibi Türk Dil Kurumu tarafından yapılacak düzenlemeyle son şeklini alacak ve gerekli onayları müteakip yeni Türkçeleştirilmiş sözcükler olarak askeriyede kullanılmaya başlayacaktır.

Yeni oluşturulan Türkçe rütbelerin anlamları ve nasıl türetildiklerine dair bilgi Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivinde bulunan Mustafa Kemal Atatürk imzalı 09 Nisan 1935 tarihli 2/2295 sayılı Kararname’nin eklerinde yer almıştır. Rütbeler türetilirken askerlik mesleğinin içinde bulunan subayların raporlarından yararlanılmış ve son halleri ise Dil Cemiyeti tarafından düzenlenmiştir. Kararname’ye göre 2590 sayılı Kanun’la rütbelerin karşılıkları ve nasıl türetildiklerine dair bilgiler, Âli Askerî Şura tarafından hazırlanan bu Kararname’deki dört kısımdan oluşan cetvellerde yer almaktadır (EBP LUK, 1934).

Tablo 3. Ordudaki Rütbeler ve Yeni Karşılıkları

Eski Adı	Yeni Adı	Eski Adı	Yeni Adı	Eski Adı	Yeni Adı
Müşür	Mareşal, Büyük Amiral	Erkân	Generaller Amiraller	Zabitler	Subaylar
Birinci Ferik	Orgeneral, Oramiral				
Ferik	Korgeneral, Koramiral				
Fırka K.Mirliva	Tümgeneral, Tümamiral				
Mirliva	Tuğgeneral, Tuğamiral				
Miralay	Albay	Ümera	Üstsubaylar		
Kaymakam	Yarbay				
Binbaşı	Binbaşı				
Kıdemli Yüzbaşı	Önyüzbaşı	Zabitan	Asubaylar		
Yüzbaşı	Yüzbaşı				
Birinci Mülazım	Teğmen				
Mülazım	Asteğmen				
Zabıt Vekili	Yarsubay				
Başgedikli	Başgedikli			Küçük Zabitler	Erbaşlar
Başçavuş	Başçavuş				
Başçavuş Muavini	Üşçavuş				
Çavuş	Çavuş				
Onbaşı	Onbaşı				

Kaynak: 2/2295 sayılı Kararname.

Cetvelde Türkçeleştirilen rütbe adlarının yanı sıra bazı birlik adları ve askerî terimlerin Türkçe, Osmanlıca, Fransızca ve Almanca başlıkları altında karşılıklarına yer verilmiş ve bazı sözcüklerle ilgili sayfa sonlarında etimolojik açıklamalar yapılmıştır. Cetveller incelendiğinde hakkında açıklama yapılmayan ama cetvelde yer alan yeni sözcükler: *er, onbaşı, çavuş, başçavuş, yüzbaşı, binbaşı, general, mareşal, manga komutanı, takım komutanı, bölük komutanı, tabur komutanı, alay komutanı, grup komutanı, ... grubu komutanı, Baş komutanı, başbuğ, subaylar, üst, ast, kurmay subay* sözcük/sözcük öbekleridir.

Etimolojik açıklama yapılanlar ise *erat, asker, erbaş, üşçavuş, subay, asubay, teğmen, asteğmen, önyüzbaşı, yarbay, albay, tuğbay, tuğgeneral, tümgeneral, korgeneral, komuta, komut, komutan, komutanlık, tuğkomutan, tümkomutan, kor komutan, orkomutan, tugay, tümen, grup, üstsubay, generaller, kurmay, genelkurmay, orkurmay, korkurmay, tümkurmay* sözcük/sözcük öbekleridir. Bu yeni kullanımlar için söz konusu cetvelde yer alan kısımlarda yapılan açıklamalar incelendiğinde;

1- *Erat* sözcüğünün Osmanlı Türkçesindeki karşılığının efrat olduğunu ve Kutadgu Bilig’de efrat ve askerler anlamına geldiği belirtilmiştir. Sözcüğün etimolojisiyle ilgili farklı görüşler bulunmaktadır. Tietze Türkçe *er* ve Arapça *-ât* ekinden oluştuğunu belirtirken; Önlr, göçebe yaşam kültürüne sahip olan Türklerin savaşçı bir yapıya sahip olmalarından dolayı "*er*" ve hayvan anlamındaki "*at*" sözcüklerinin birleşmesiyle oluşturulduğunu

söyler (Önler, 2019: 253) Önler'in vermiş olduğu Kutadgu Bilig'deki örnekler incelendiğinde, “er” ve “at”ın birlikte kullanıldığı görülür Ancak bu örneklerde anlam olarak bir birleşme söz konusu olmayıp bu sözcüklerin anlamlarını korudukları ve aralarındaki ilişki nedeniyle bir arada kullanılan sözcükler olduğu görülür. Zira Clauson da aynı görüştedir. O da “er” ve “at” sözcüklerini, “asker” ve “at” olarak açıklamaktadır (Clauson, 1972: 192). Öztekten, *er* ve *at* sözcüklerinin birlikte kullanıldığında "hizmetkâr; topluluk; asker; ordu" gibi anlamlara gelerek ikili tekrar grubu oluşturduğunu, günümüzde bu yapının unutulmuş olması sebebiyle morfeminin sezilemediğini ve Ar. +*ât* ekinin analogik baskısına maruz kalarak galatimeşhur sayıldığını söyler (Öztekten, 1997: 523). TDK Büyük Türkçe Sözlük'te bu sözcük için yapılan açıklamada sözcüğün Türkçe *er* ve Arapça +*ât* çokluk ekinin birleştirilmesiyle oluşturulduğu belirtilerek galat devam etmektedir. Genelkurmay Başkanlığı tarafından yayımlanan yazının cetvel bölümünde sözcüğün Kutadgu Bilig'den alındığı belirtilerek sözcüğün Kutadgu Bilig'deki kullanımı esas alınırken çağrışım açısından ise Arapça *efrat* sözcüğüne benzetilir. Askeriye kurumlardaki kullanımına bakıldığında, Arapçadaki +*ât* seslerinin uzun ünlülü telaffuzunun yapılmaması, sözcüğün Türkçe *er* ve *at* sözcüklerinin birleşmesiyle oluşturulduğunu göstermektedir.

2- Dil Devrimi'nde ortaya atılan Güneş Dil Teorisi yeni rütbe adlarının türetilmesinde etkili olmuştur. *Asker* sözcüğünün Osmanlı Türkçesindeki karşılığı “asker” olarak verilen ve “öz Türkçe sözdür” şeklinde cetvelde yapılan açıklaması yanlıştır. Sözcükler alıntı olsa bile kökenlerinin Türkçe olduğunun iddia edilmesi Dil Devrimi'nde ortaya atılan Güneş Dil Teorisi'ndeki etimolojik açıklamalara benzemektedir. 30 Ocak 1935 tarihinde Dr. Phil H. F.Kvergic tarafından Mustafa Kemal Atatürk'e gönderilen 46 sayfalık bir tezin etkisiyle ortaya çıkan bu teori, 22 Kasım 1935 tarihli Ulus gazetesiyle kamuoyu ile paylaşılmış, Güneş Dil Teorisi'nin ilim dünyasını aydınlatacak yeni bir buluş ve Türkçeden diğer bütün dillerin nasıl doğduğunu gösterir bir köken dil olduğu; Batı'daki köken çalışmalarının yanlış yapıldığı, eskidiği; gerçeğin sadece bu yöntemle aydınlatılabileceği ve dile insanlığa ait gizemin Güneş Dil Teorisi'yle çözülebileceği ifade edilmiştir. 24-31 Ağustos 1936 yılında düzenlenen 3'üncü Türk Dil Kurultayı'nda tartışılarak dünyaya duyurulmuştur (Yıldızlı ve Pekacar, 2017: 484-485). Bu teori, yıllardır Arapça ve Farsçanın etkisi altında kalan, bir dönem Osmanlı aydınları ve yazarları tarafından avam dili diyerek hor görülen Türkçe için o dönemde bir övünç kaynağı olmuştur (Akalın, 2002: 50). Ancak bu teoride alıntı sözcüklerin kökenleriyle ilgili bilimsel değeri olmayan açıklamalar yapılmıştır. Örneğin, bu teoride Türkçe olduğu ispatlanmaya çalışılan Fransızca kökenli *Amazon* sözcüğü şu şekilde ek ve köklerine ayrılmıştır: *Amazon* = ağ + *am* + *az* + *on* (Tankut 1936: 33). Hatta Atatürk'ün asker sözcüğünün etimolojisini “asıg/k + er” yani “ *faydalı er=asker*” şeklinde yaptığı da bilinmektedir (Korkmaz 1992: 240). Korkmaz'a göre bilimsel bir değeri olmayan Güneş Dil Teorisi, Türk dilinin tarihten önceki çağlara uzanan eskiliğini ortaya koyarak, Türk milletine eski köklü tarihi ile olduğu kadar dili ile de öğünmeyi aşlamak istemiştir. Atatürk, Güneş Dil Teorisi'nin, dili yüzyıllarca horlanarak küçük görülmüş olan Türk milletine manevi bir güç kaynağı olacağı, onda derinlemesine bir tarih bilinci uyandıracığı görüşünde olmuştur (Korkmaz, 2005:944). Ayrıca bu teorinin bilimsellikten uzak olmasının herkesçe görülmesi, Dil Devrimi'nde halkın diline girip yerleşmiş alıntı sözcüklerin dilden atılmasına neden olan tasfiyeciliğin durmasını da sağlamıştır (Akalin, 2002: 52). Bundan sonra Dil Devrimi'ndeki yanlış uygulamalardan vazgeçilerek halkın diline yerleşen alıntı sözcüklerin de Türkçe olduğu kabul edilmiştir.

3- *Erbaş* sözcüğü küçük zabıt rütbesine karşılık olarak *er* ve *baş* sözcüklerinin birleştirilmesiyle türetilmiştir. Günümüzde ihtiyaçları devletçe karşılanan “onbaşı ve çavuş rütbesindeki asker” anlamına gelen rütbeyi temsil etmektedir. *Er* sözcüğü Eski Türkçeden beri kullanılagelen bir sözcüktür (Tekin, 1988: 134). *Baş* sözcüğü ile oluşturulan rütbe adlarına İlk defa Eski Uygurcada rastlanmış, “*sü başı*” örneğinde görülen *baş* sözcüğüyle yapılmış belirtisiz isim tamlaması şeklinde yer almıştır. 15'inci yüzyılda güçlü bir edebiyat dili haline gelen Çağatay Türkçesinde ise “*tümen başı, miñ başı ve on başı*” gibi rütbelerle yaygınlık kazanmıştır (Turan, 2018: 168).

4- *Üşçavuş*, “*üst*” ve “*çavuş*” sözcüklerinin birleştirilmesiyle meydana getirilmiştir. *Üst* ve *ast* sözcükleri rütbeyle göre ileri veya geri dereceyi belirtir. Günümüzde üstçavuş, asteğmen ve üsteğmen rütbelerinde birleşik adın ilk sözcüğünü oluştururlar. Osmanlı'da karşılığı başçavuş muavini olarak verilmiştir. *Çavuş* sözcüğü ise Eski Türkçeden beri dilimizde rütbe adı olarak kullanılagelmıştır. Tonyukuk Yazıtı'nda Vezir Tonyukuk *çabış* rütbesiyle kendisini başkomutan olarak nitelendirirken daha sonraki dönemlerde yüksek rütbeli asker anlamını kaybetmiştir (Tekin, 1994: 5). Günümüzde astsubaylar için kullanılan ve *ast* rütbeleri temsil eden bir rütbedir. İki Türkçe sözcüğün birleştirilmesiyle oluşan üççavuş rütbesinin türetildiği ilk halinde ses kaybı olmasına rağmen günümüzde ses kaybı olmadan üstçavuş şeklinde kullanılmaktadır.

5- *Asubay* sözcüğünün zabıt vekilinin karşılığı olarak *ast* ve *subay* sözcüklerinin birleştirilmesiyle türetildiği ve iki sözcük birleştirilirken *ast* sözcüğünün iki ünsüzünde ses düşmesi yapıldığı belirtilir. Ancak sözcük Fr. *Officer(aspırant)* “aday subay” sözcüğünden çağrışım yapılarak oluşturulmuştur (Eker, 2004: 847). Sözcüğün

karşılığında rütbe kapsamına bakıldığında sözcüğün günümüzden farklı bir anlamı içerdiği görülür. Harp Okulunu yeni bitirenlere verilen yarsubay rütbesinden kıdemli yüzbaşıya kadar rütbelerin genel adına *asubay* denmiştir. *Asubay* sözcüğü rütbe adı olmayıp askerlik mesleğindeki hiyerarşiyi ortaya koyan bir tasnif unvanıdır. Günümüzdeki astsubay terimi ise binbaşıya kadar olan rütbeleri kapsayan *asubay* ile karıştırılmaktadır. Astsubay unvanı, astsubay çavuş rütbesinden kıdemli başçavuşa kadar yani subay olmayanları kapsamaktadır. Asteğmen, teğmen, üsteğmen, yüzbaşı rütbeleri için günümüzde sadece subay tasnifi yapılmakta olup binbaşı, yarbay ve albay için üstsubay terimi tercih edilmektedir.

6- *Subay* sözcüğü zabitan karşılığı olarak ET’de ordu, asker anlamlarına gelen *sü* ile *bay* sözcüklerinin birleştirilmesiyle türetildiği ifade edilmiştir. *Bay* sözcüğü ET’de “bey” anlamında kullanılmış ve sözcüğü türeten kurul tarafından daha tok olması için fonetik icabı kalın ünlü şekli tercih edildiği cetvelde yer almıştır. Ses uyumu kuralı gereğince *sü* biçimi *su*’ya çevrilerek subay sözcüğü oluşturulduğu açıklaması verilmiştir. Eker, bu sözcüğün Dil Devrimi’nin ürünü bir askeri terim olduğunu, Anadolu ağızlarında ve diğer Türk yazı dil ve lehçelerinde “tek, bekar, eşsiz, bekar erkek, yavrusuz (hayvan), kısır vb.” anlamlarda kullanılan *subay* sözcüğünün eş seslilik ilişkisi içinde bulunduğunu ifade eder (Eker, 2006: 330). Tuğbay albay, yarbay, gibi yeni türetilen diğer rütbe isimlerinde kalın vokalli sözcüklerle uyum sağlaması yönüyle *bay* sözcüğünün günlük dilde kullanılan *bey* yerine tercih edilmesi bu görüşü doğrulamaktadır. Albey, yarbey, tuğbey, sübey sözcükleri yerine çoğunlukla vokal düzenine uyum sağlanmaya çalışılmış ve askeriyedeki düzenin yansımaları sayılabilecek, birbirleriyle uyumlu tuğbay, albay, yarbay ve subay sözcükleri türetilmiştir.

7- *Teğmen* için Orhun Kitabelerinde yer alan *teğiş* “taarruz, hücum” sözcüğünün kökü *teğ-* “taarruz, hamle etmek” ile Dil Devrimi’nde sıkça kullanılan *-mAn* failiyet ekinin birleştirilmesiyle türetildiği açıklaması yapılmıştır. Timurtaş, “okutman, eğitmen” gibi örneklerde olduğu gibi failiyet ifade eden ve fiil köklerine getirilen *-mAn* ekinin uydurma olduğunu belirtir. Ona göre şişman, kocaman gibi birkaç kelimedede görülen *-mAn* eki ölü bir ektir ve failiyet mânâsı taşımamaktadır (Timurtaş, 1979: 14). *Asteğmen* rütbesi de *ast* ve *teğmen*’in birleştirilmesiyle meydana gelmiş, telaffuz güzelliği ve kolaylığı için /t/ sesinin düşürüldüğü ifade edilmiştir.

8- *Önyüzbaşı* rütbesi kıdemli yüzbaşı rütbesinin yerine türetilmiştir. Türkçe *ön* ve *yüzbaşı* sözcüklerinin birleştirilmesiyle oluşturulmuştur. Semantik açıdan bakıldığında yüzbaşından daha düşük seviyedeki rütbeyi kastettiği anlaşılabilir. Aslında yüzbaşının kıdemlisini ifade eden bir rütbe olarak 1980’li yıllara kadar kullanılan bu rütbe günümüzde kullanılmamaktadır. Yüzbaşılar arasındaki ayrım artık kıdem sözcüğü ile karşılanmaktadır. Kıdemli yüzbaşı ifadesi, üç senesini tamamlamış yüzbaşılar için önyüzbaşı rütbesi yerine kullanılmaktadır.

9- *Yarbay* sözcüğü *yar* ve *bay* sözcüklerinin birleştirilmesiyle türetilmiştir. *Yar* sözcüğü için cetvelde yapılan açıklamada “yardım” sözcüğünde mündemiç olduğu belirtilmiştir. *Yarbay* sözcüğünün de yardımcı kumandan anlamına geldiği ve alayda alay kumandanına (yeni adıyla albay) yardım eden kaymakam rütbesinin karşılığı olduğu ifade edilmiştir. *Yardım* sözcüğünün kökeni ile ilgili yapılan çalışmalarda M. Räsänen, G. Clauson, F. Steingass ve Hasan Eren gibi araştırmacılar sözcüğün Farsçadan türetilmediğini ifade ederken Kutadgu Bilig, Atabetü’l-Hakayık vb. Batı Türkçesinin eski metinlerinde sözcüğünün kökü varsayılan ve yardım anlamına gelen *yarı* sözcüğünün kullanılması sözcüğün Türkçe kökenli bir sözcük olma ihtimalini güçlendirmektedir. Mustafa Öner de sözcüğün Türkçe bir sözcükten türetilmediğini belirterek *yarı* sözünün *yar-* fiilinden “ikiye yarılmış, yarık; yarım” anlamlarına sahip olduğunu ve *yarı* “yarım” sözünün metaforik yolla “yardım” anlamına geçtiğini ifade etmektedir (Öner, 2008: 72). *Yarbay* sözcüğünü türetenlerin ise bu tartışmalardan ziyade çağdaş Türk lehçelerdeki kullanımlardan yola çıkarak bu sözcüğü kullandıkları görülmektedir. Çünkü Eski Türkçe *yarı* “yardım” sözünün Çağdaş Türk lehçelerinde kısaltılmış biçimdeki yansıması olan “yardım” anlamındaki *yar* sözcüğü Yeni Uygurcada kullanılmaktadır (Schwarz, 1992: 779). *Bay* sözcüğü de tıpkı subay sözcüğünü meydana getiren Eski Türkçedeki (E.T.) *bay* sözcüğünden alınmıştır. *Yarbay* rütbesine benzer bir şekilde türetilen *yarsubay* rütbesinin *yar-* kökü ve *subay* sözcüğünün birleştirilmesiyle oluşturulduğu söz konusu cetvelde yer almaktadır. Harbiye mektebinden mezun olanlara verilen ve günümüzde kullanılmayan bir rütbenin karşılığıdır.

10- *Albay* sözcüğünün, *al+* kökü ve *bay* sözcüğünün birleştirilmesi ile oluşturulduğu belirtilir. Cetvelde *alay* sözcüğü için de *al+* kökü ile *+ay* ekinin birleştirilmesiyle oluşturulduğu açıklanmıştır. Ancak *alay* sözcüğü Rumcadan alıntı bir sözcüktür (Eren, 1999: 8). *Albay*, Güneş Dil Teorisi’ndeki alıntı sözcüklerin kökenini Türkçeleştirme çabasının bir sonucu olarak *alay* sözcüğünün *al* sözcüğünden türetilmediği varsayımı üzerine *al+* kökü ve *+ay* ekinin birleştirilmesiyle oluşturulmuştur. Aynı varsayıma göre *al+* kökü ile E.T. *bay* sözcüğü birleştirilerek *albay* türetilmiştir.

11- *Tuğbay*, E.T. *tuğ* ve *bay* sözcüklerinin birleştirilmesiyle albay, yarbay, subay sözcükleriyle uyumlu şekilde türetilen bir rütbedir. Cetvelde, alem, sancak, mızrak ucuna takılan simge anlamlarına gelen Türkçe kökenli

tuğ'un eski ve yeni diyalektlerde geçtiği ve orta Türkçe ve Eski Kıpçakçada *tuğ* olarak kullanıldığı belirtilir. Çağdaş diyalektlerde de karşımıza çıkan bu sözcüğün tarihte büyük rütbe ve makam alameti olduğu ve bir tuğlu, iki tuğlu, üç tuğlu vezirler bulunduğu bilgisi verilir. Tuğbayın tuğ sahibinin kumandasındaki kuvveti ifade eden sözcük olarak liva sözcüğünün yerine türetildiği açıklanır. Bu rütbe bir tugayı yöneten albayın karşılığıdır. Ancak günümüzde kullanılmamaktadır.

12- *Tugay*, birlik ihtiyaçlarına göre beş bin kişiden oluşan askerî birliğe verilen addır. Tuğ sözcüğü ile Türkçenin eski bir türetme eki olan +Ay ekinin birleşmesiyle türetilmiştir (Korkmaz, 2009: 35). Tugayları yönetenlerin makam karşılığı *tuğgeneral*dir. *Tuğgeneral*, *tuğ* sözcüğü ile İngilizce "*general*" sözcüğünün birleştirilmesiyle oluşturulmuş bir rütbedir.

13- *Tümen* on bin kişiden oluşan askerî birliğe verilen addır. Sözcikle ilgili yapılan açıklamada "tamam, tekml, umum" anlamlarına gelen tüm sözcüğüne +en eki getirilerek çokluktan teşekkül etmiş bir cüzümata olduğu belirtilmiştir. Bu açıklamada da Güneş Dil Teorisi'nden yararlanılmıştır. Clauson ise tümen sözcüğünün Toharca *tmān* veya *tumane* sözcüğüne, Pullayblank ise Çince on bin anlamındaki *wan* sözcüğüne dayandığını söyler (Clauson, 1972: 507). İlk alıntı sözcüklerden sayılabilecek bu sözcük en eski yazılı edebi metinlerimiz olan Tonyukuk ve Kültigin kitâbelerinde "on bin kişiden oluşan askerî birlik" mânasında kullanılmıştır. Alıntı sözcüğün kökünün tüm kökünden türetilmesi Dil Devrimi'ndeki etimolojik açıklamalardan yararlanıldığını göstermektedir. Tümgeneral sözcüğünün açıklamasında ise tümen sözcüğünün kökü tüm ile general sözcüğünün birleştirilmesiyle oluşturulduğu ifade edilmiştir. Ancak iki alıntı sözcüğün birleştirilmesiyle oluşturulmuş yeni bir rütbe adıdır.

14- *Kolordu*, üç ya da dört tümenin bir araya gelmesiyle oluşan askerî birliklerdir. Fransızca *colonne*'nin kısaltması *kol* ve *ordu* sözcüklerinin birleştirilmesiyle oluşturulmuş bir sözcüktür. Osmanlı ordusunun günün savaş gerçeklerine uygun bir şekilde düzenlenmesini sağlamak amacıyla 1883 yılında Kurmay Yarbay von der Goltz başkanlığında toplanan Alman subaylar tarafından yapılan teşkilat düzenlemesiyle dilimize girmiş ve sadece sefer zamanı için kolordu teşkili oluşturulmuştur (TSK Tarihi, 1973: 211-212). II. Meşrutiyete kadar da Kolordu Komutanlıkları kâğıt üzerinde kalmış askerî birlikler olarak Osmanlı ordusunda yerini almıştır. Bu birliği yöneten generale ise ferik-i evvel ya da birinci Ferik (korgeneral) denmiştir. Korgeneral adı *kol*, *ordu* ve *general* sözcüklerinin birleştirilmesiyle oluşturulduğu belirtilse de Fransızca *Corps* sözcüğünün telaffuzu *kor* şeklinde yapıldığından Fransızca "kolordu" anlamına gelen *général de corps d'armée* sözcüğünden de türetme konusunda yararlanıldığı görülmektedir.

15- *Ordu*, bir devletin silahlı kuvvetlerinin tümünü ifade etmesinin yanında dört ila altı kolordunun birleşmesiyle oluşan bir askerî teşkilatın adıdır. *Or* kökü eski Türklerin yerleştikleri "yüksek yer, kale, şehir" manasını taşımaktadır. Bu kök daha sonra *orda* ~ *ordu* "şehir, devlet" sözünde devam etmiştir (Öner, 1993: 198). Göktürk Yazıtları'nda "kağanın karargâhı", Divanı Lügati't-Türk'te "hakanın oturduğu şehir, otağının kurulduğu yer" anlamlarında kullanılmıştır. Osmanlı Devleti'nde düzenli askerî teşkilatın kurulmasından sonra günümüzdeki anlamını kazanmıştır. Bu birliği yöneten ve yeni türetilen orgeneral sözcüğü *ordu* sözcüğünün kısaltması olan *or* ve *general* sözcüklerinin birleştirilmesiyle türetilmiştir.

16- *Komut* sözcüğü için cetvelde yapılan açıklamada Divanı Lügati't-Türk'te "çoşturmak, heyecana getirmek" anlamındaki *komut*- fiilinden yararlanılmadığı ve sözcüğe "kumanda" anlamının yüklendiği belirtilmiştir. Bu kökün üzerine -a ekinin getirilerek komuta "kumanda etmek" sözcüğünün türetildiği ve *komu*-fiilinin "alakadar olmak" anlamına da geldiği bu yüzden sözcüğün "kumanda etmek, kumandanlık" anlamlarını taşıdığı açıklanmıştır. *Komut*- fiilinin ismi failinin komutan sözcüğünün olduğu ve bu sözcüğün Fransızca *commandant* sözcüğünü karşıladığı ifade edilmiştir. Komutan sözcüğüne +lık eki getirilerek komutanlık sözcüğü oluşturulmuştur. Ayrıca komutan sözcüğünün başına general sözcüğünde olduğu gibi *tuğ*, *tüm*, *kor* ve *or* getirilerek hiçbir zaman kullanılmayan *tuğkomutan*, *tümkomutan*, *korkomutan* ve *orkomutan* sözcükleri türetilmiştir. Cetvelde Türkçe "baş" ve "buğ" sözcüklerinin birleştirilmesiyle oluşturulduğu belirtilen "baş kumandan" anlamındaki *Başbuğ* sözcüğü de Silahlı Kuvvetlerde kullanılmayan unvanlardandır.

17- *Grup* sözcüğüyle ilgili cetvelde yapılan açıklamalarda "cem etmek, tesis etmek, teşkil etmek" manalarına gelen *kur*- fiilinden türetildiği belirtilmiştir. Bu fiile Türkçede /l/ ve /n/ ile biten kökleri uzatarak yeni anlam yaratan +p ekinin getirildiği ifade edilmiş ve bu durumu *al*- fiiline +p eki getirilerek *alp* "yiğit" sözcüğünün yapılması örnek gösterilmiştir. Bu örneğe benzer şekilde *kur*- fiiline getirilen -up ekiyle *kurup* sözcüğü türetilmiştir. Sözcüğün yazılışı aynı olan *kurup* sözcüğü ile karıştırılmaması için k>g değişikliği yapılmış ve ahenk maksatlı olarak ilk hecedeki /u/ sesi düşürülmüş ve *grup* sözcüğü ortaya çıkmıştır. Sözcikle ilgili yapılan bu açıklamanın Güneş Dil Teorisi çerçevesinde yapıldığı ve amacın yabancı bir sözcüğün Türkçe olduğunu ispatlamak olduğu görülmektedir. Bu sözcikle komutan sözcüğünün birleştirilmesiyle oluşan *grup komutanı*

ifadesi “çeşitli sınıf veya birliklere bağlı elemanların, belirli bir taktik görevi gerçekleştirmek üzere teşkil edilen kıta topluluğunun komutanı” anlamına gelmektedir. Bu söz öbeği bir rütbe adı olmayıp görev unvanı olarak silahlı kuvvetlerde kullanılmaktadır.

18- *Zabitan* yerine *subaylar* kullanılmaya başlanmıştır. *Üst* ve *subaylar* sözcüğünün birleştirilmesiyle oluşturulan *üstsubaylar* sözcüğü *ümera*'nın yerine yani binbaşından generale kadar olan subayları ifade etmek için türetilmiştir. *Erkân* yerine ise yine alıntı olan *generaller* sözcüğü tercih edilmiştir.

19- *Kurmay* sözcüğü rütbenin önünde kullanılan unvanlardandır. Belirli bir hizmet yılını tamamlayan subaylardan yapılan askerî ve genel kültür sınavları sonucunda başarılı olanlar kurmay eğitime tabi olur ve eğitimlerini başarıyla tamamlayanlar kurmay subay olarak orduya hizmet etmeye devam eder. Subayların general olmasında kurmaylık en önemli aşamalardandır. Bu unvan için yapılan açıklamalarda sözcüğün Fransızca karşılığının *état-major* şeklinde iki sözcükten meydana geldiği belirtilerek *état* sözcüğünün insan topluluğunun yerini ve biçimini gösteren *sit* sözcüğünden türetildiği ve bu sözcüğe karşılık olarak topluluğun asıl oluş anlamını ifade eden Türkçe *kur-* kökünün tercih edildiği belirtilmiştir. *Kurmak*, *kurultu*, *kurultay* gibi örneklerde de görülen bu kökün “topluluk, cemiyet ve birlik” anlamını taşıdığı, ikinci sözcüğün büyüklük anlamına gelen *majör* olduğu ve Türkçede *majör* ile aynı anlama gelen *may-* kökünün tercih edildiği cetvelde açıkça belirtilir. *Kurmay* birleşik sözcüğünün *état-major* ile aynı anlamı karşıladığı ifade edilir. Bu sözcükte amaç yeni bir sözcük üretmek şeklinde olmamış doğrudan yabancı bir sözcüğün etimolojisi yapılarak Türkçedeki tam karşılığı bulunmaya çalışılmıştır.

Kurmay sözcüğünden “*orkurmay*, *korkurmay* ve *tümkurmay*” sözcükleri de türetilmiştir. Bu sözcükler birliklerde görev yapan kurmay başkanlarının yerlerine önerilmişlerdir. *Kurmay başkanı*, askerî birliklerde karargâh yönetiminde komutandan sonra gelen en yetkili personeldir. Bu unvanlar da askerî teşkilatın büyüklüğüne göre verilmiş fakat kullanılmamışlardır. Günümüzde bu kavramları karşılan tek unvan Kurmay Başkanı sözcük öbeğidir.

Genel ve *kurmay* sözcüklerinin birleştirilmesinden meydana gelen *genelkurmay* sözcüğü de *Büyük Erkân-ı Harbiye*'nin yerine tercih edilmiştir. Ancak on yedi yıl kullanılan *genelkurmay* sözcüğü, 24 Aralık 1952 tarih ve 5997 sayılı yasayla Anayasa dilinde yapılan değişiklik nedeniyle kaldırılmış, 27 Mayıs 1960 tarihine kadar olan 8 yıllık süreçte eski hali olan *Büyük Erkân-ı Harbiye* tekrar kullanılmıştır (TEK TMK, 1952). Dönemin İstanbul Milletvekili Fuad Köprülü ve 203 arkadaşının verdiği bir önergeyle yapılan bu değişiklik; Dil Devrimi döneminde türetilen sözcükleri uydurma olarak niteleyen, onları kuşaklar arasında kopukluk yaratmakla suçlayan, "yaşayan Türkçe" adı altında "Osmanlıcacılık" tezini savunanlar tarafından gerçekleştirilmiştir (Karlıklı, 1999: 57-58).

20- Cetvelin kısımlarında *başgedikli* rütbesi ile manga komutanı, takım komutanı, bölük ve tabur komutanı unvanlarına da yer verilmiş; ancak Osmanlı Dönemi'nde de kullanıldığı için bu sözcüklerle ilgili herhangi bir açıklama yapılmamıştır. Yeni türetilen rütbe adları ise 10 Haziran 1935 tarihli 2771 sayılı Ordu Dâhili Hizmet Kanunu ile yasallaşmış ve günümüze kadar askeriyedeki rütbe sisteminin temelini bu yeni adlar oluşturmuştur (ODHK, 1935).

Tablo 4. 2771 sayılı Ordu Dâhili Hizmet Kanunu'na Göre Rütbeler

RÜTBE	KATEGORİ	RÜTBE	KATEGORİ
Onbaşı	Erbaşlar	Tuğgeneral	Generaller
Çavuş			
Üstçavuş			
Başçavuş			
Başgedikli			
Yarsubay	Asubaylar	Mareşal	Amiraller
Asteğmen			
Teğmen			
Yüzbaşı			
Binbaşı	Üstsubaylar	Tuğamiral	
Yarbay			
Albay			

Kaynak: 2771 sayılı Ordu Dâhili Hizmet Kanunu.

Timurtaş'ın Dil Devrimi'nde yeni türetilen sözcüklerle ilgili yazdığı sözlük incelendiğinde, Türkçe açısından doğru teşkil edilmiş olan sözcüklerin *er ve albay*; yanlış ve uydurma olan sözcüklerin *komut ve komuta*; şekil veya mana bakımından yanlış oldukları halde, fazla yayılmış ve dolayısıyla yerleşmiş olan galat-ı meşhur sayılacak kelimelerin ise *erat, komutan, komutanlık, subay, teğmen, tugay, tuğbay, tuğgeneral* olduğunu belirtir (Timurtaş, 1979: 69). Ancak şimdiki kullanım durumlarına bakıldığında yeni türetilen *tuğbay* sözcüğü hariç diğer yeni türetilen sözcüklerin her birinin Güneş Dil Teorisi etkisiyle yanlış bir şekilde türetilseler de rütbe adı olarak benimsendiği görülür.

IV. SONUÇLAR

Yeni rütbe adı olarak türetilen sözcüklerin kökeni ile ilgili etimolojik sözlükler incelendiğinde Dil Devrimi'nde yeni türetilen sözcüklerle yapılan açıklamaların farklılık gösterdiği göze çarpmaktadır. Cumhuriyetin ilk yılları yakın bir geçmiş olmasına rağmen Dil Devrimi'nde türetilen yeni sözcüklerin kökeniyle ilgili disiplinler arası bir şekilde tarihten yararlanarak arşiv belgelerinde yer alan metinlerin incelenmesi önem arz etmektedir. Bu belgeler, sözcüklerin türetim aşamalarında nasıl bir yol izlendiğinin ortaya çıkarılmasını sağlamaktadır.

Günümüzde kullanılan rütbelerin büyük bir çoğunluğu Mustafa Kemal Atatürk'ün öncüsü olduğu Dil Devrimi döneminde türetilmiştir. Yeni rütbe adları türetilirken mesleğinde uzman subaylar ile Dil Cemiyetinin görüşlerinden yararlanılmış ve Askerî Şura imzalı bir kararname ekindeki bir cetvel yardımıyla gösterilmiştir. Bu belgede yeni rütbe adlarıyla ilgili etimolojik açıklamalar ilk elden yapılmıştır. Bu açıdan belgedeki etimolojik açıklamalar son derece değerli bilgileri içermektedir. Rütbe adlarında yapılan değişikliklerin bir kısmı, bilimsel bir açıklaması ve temeli bulunmayan Güneş Dil Teorisi bağlamında yapılmıştır. Bu yüzden bazıları alıntı olmasına rağmen Türkçe bir sözcükmüş gibi değerlendirilmiş, bazıları da Türkçenin doğal sözcük türetim yollarına aykırı bir şekilde oluşturulmuştur. Söz konusu cetvellerde yer alan açıklamalarda *asker, alay, albay, tümen, grup* gibi sözcüklerin kökenleriyle ve türetimleriyle ilgili yapılan açıklamaların yanlış olduğu ve dönemin dil zihniyetinin bu sözcüklere yansıtıldığı görülmüştür. *Kolordu, komut, komutan, kurmay* gibi sözcükler türetilirken alıntı sözcüklerden yapılan çağrışımların etkisi ağır basmıştır. Başka bir dilden örneksemeyle türetilen bu sözcüklerin yapım aşamasında alıntı sözcükler temel alınarak Türkçede ses veya anlam açısından benzer sözcükler tercih edilmiştir. Bunun için de dilin tarihi dönemlerinden yararlanılarak günümüzde kullanım alanı bulunmayan eski sözcükler kullanılmaya çalışılmıştır. *Er, erbaş, üstçavuş, teğmen, önyüzbaşı, yarbay, tugay, tuğbay, ordu* gibi sözcüklerin oluşturulmasında ise Türkçenin tarihi dönemlerinden yararlanılmıştır.

Cumhuriyet Dönemi'nde toplumun bütün kesimlerinde önemli yenilikler yapılmıştır. Dile de olumlu şekilde yansıyan bu reform hareketleri günümüzde kullanılan birçok sözcüğün oluşturulmasını sağlamıştır. Dönemin zihniyeti gereği yanlış olarak türetilen sözcükler de halkın diline yerleşmiş ve yaygın bir kullanım alanı bulmuştur. Alıntı bir sözcüğün kullanılmasıyla yanlış türetilen bir sözcüğün dile yerleştirilmesi arasında değer farkı bulunmaktadır. Zaman kısıtının bulunduğu ve köklü değişimlerin yaşandığı dönemde dilin Türkçeleşmesi için yapılan müdahaleler dildeki Türkçeleşme oranına bakıldığında başarıyla sonuçlanmıştır. Dil Devrimi'nde türetilen bazı sözcükler, dilin kurallarına riayet edilmeden yanlış bir yolla türetilseler de Türkçeyi başka dillerin etkisinden kurtarmak maksadıyla yapılmıştır. Ancak Türkçeleştirme adı altında bazı sözcükleri türetirken Batı kaynaklı başka dillerin etkisi altında kalındığı görülmektedir. Çelişki yaratan bu durum, Batı medeniyetlerine yakınlaşma isteğinin bir göstergesi olarak rütbe adlarına yansımıştır.

KAYNAKLAR

- Akalın, Ş. H.** (2002). Atatürk Döneminde Türkçe ve Türk Dil Kurumu, *TÜRK DİLİ Dil ve Edebiyat Dergisi*, (607), 1-58.
- Arat, R. R.** (2007). *Yusuf Has Hacip- Kutadgu Bilig I: Metin*, 5. Baskı, TDK Yayınları.
- Arat, R. R.** (1985). *Yusuf Has Hacip- Kutadgu Bilig II: Çeviri*, 3. Baskı, TTK Yayınları.
- Arat, R. R.** (1979). *Kutadgu Bilig III: İndeks*, Yayına Hazırlayanlar: K. Eraslan, & O. F. Sertkaya, & N. Yüce, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları.
- Caferoğlu, A.** (1993). *Eski Uygur Türkçesi Sözlüğü*, Enderun Yayınları.
- Clauson, G.** (1972). *An Etymological Dictionary of Pre-Thirteenth-Century Turkish*, Calderon Press.
- Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi**, Askeri Rütbelerin Karşılıklarını Göstermek Üzere Hazırlanan Cetvelin Tasdiki., Kutu/Gömlek/Sıra No 53/25/11.
- Eker, S.** (2004). Türk Kara Kuvvetlerinde Kullanılan Birlik ve Rütbe Adlarının Art Zamanlı İncelenmesi, *V. Uluslararası Türk Dili Kurultayı Bildirileri*, TDK Yayınları, 841-861.
- Eker, S.** (2006). Subay, Astsubay; Er, Erat/Erbaş Terimleri Üzerine, *Türk Dili Dergisi*, (658), 327-340.
- Eren, H.** (1999). *Türk Dilinin Etimolojik Sözlüğü*, Bizim Büro Basımevi.
- Ergin, M.** (1996). *Orhun Abideleri*, 20. Baskı, Boğaziçi Yayınları.
- Geçer, K. T.** (2012). XIX Yüzyılda Osmanlı Ordusunda Rütbe Terfi Uygulamaları ve 1870 Tarihli Terfi'-i Rütbe Nizâmnamesi, *Askerî Tarih Araştırmaları Dergisi*, (19), 1-42.
- Genelkurmay Harp Tarihi Başkanlığı** (1973) *TSK Tarihi*. II. Cilt 5'inci Kısım, Genelkurmay Harp Tarihi Başkanlığı Harp Tarihi Yayınları.
- Gülensoy, T.** (2007). *Türkiye Türkçesindeki Türkçe Sözcüklerin Köken Bilgisi Sözlüğü*, TDK Yayınları.
- İmer, K.** (1976). *Dilde Değişme ve Gelişme Açısından Türk Dil Devrimi*, Ankara Üniversitesi Basımevi.
- Karlıkl, Y.** (1999). Türk Anayasaları ve Dil, *İ.Ü. Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, (20), 56-60.
- Kasalak, K.** (1999). Kara Ordusunda Subay Rütbeleri (1826-1961), *Yedinci Askerî Tarih Semineri*, Gnkur. ATASE Yayınları.
- Korkmaz, Z.** (1972). Dilde Doğal Gelişme ve Devrim Açısından Türk Dil Devrimi, *Türkoloji Dergisi*, 4(1), 97-114.
- Korkmaz, Z.** (1992). *Atatürk ve Türk Dili – Belgeler*, TDK Yayınları.
- Korkmaz, Z.** (2005). *Türk Dili Üzerine Araştırmalar I. Cilt*, TDK Yayınları.
- Korkmaz, Z.** (2009). *Türkiye Türkçesi Grameri Şekil Bilgisi*, TDK Yayınları.
- Mahmut K.** (1999). *Divanü Lugat-it-Türk: Tercümesi ve Dizini*, 4, Çeviren: Besim Atalay, 4. Baskı, TDK Yayınları.
- Mengi, M.** (1995). *Eski Türk Edebiyatı Tarihi (Edebiyat Tarihi-Metinler)*, Akçağ Yayınları.
- Öner, M.** (1993). Or ~ Tor ~ Çor Sözlere Hakkında, *EÜ Türk Dili ve Edebiyatı Araştırmaları Dergisi* (7), 179-185.
- Öner, M.** (2008). Türkçede Yardım Sözü Köken Bilgisi ve Kavram Alanları, *TDAY Belleten*, 56(2008/2), 69-75.
- Önler, Z.** (2019). Bir Askerî Terim Olan Erat Sözcüğü Üzerine, *Ankara Üniversitesi DTCF Türkoloji Dergisi*, 23(2), 245-254.
- Özalp, K., & Özalp, T.** (1992). *Atatürk'ten Anılar*, Türkiye İş Bankası Yayınları.
- Özkan, Ö.** (1997). *Erat Sözü Hakkında*, *Türk Dili Dergisi*, (552), 520-524.

Resmî Gazete (7 Ekim 1920). 5997 sayılı 491 sayılı *Teşkilâtı Esasiye Kanununun (TEK) Tekrar Meriyete Konulması Hakkında Kanun (TMK) (1952)*. [Erişim: 25.11.2021, <https://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/8297.pdf>]

Resmî Gazete (29 Kasım 1934). 2590 sayılı *Efendi, Bey, Paşa (EBP) gibi Lakap ve Unvanların Kaldırıldığına Dair Kanun (LUK) (1934)*. [Erişim: 25.11.2021, <https://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.3.2590.pdf>]

Resmî Gazete (18 Haziran 1935). 2771 sayılı *Ordu Dâhili Hizmet Kanunu (ODHK) (1935)*. [Erişim: 26.11.2021, <https://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/3031.pdf>]

Schwarz, H. G. (1992). *An Uyghur-English Dictionary*, Western Washington.

Tankut, H. R. (1936), *Güneş Dil Teorisine Göre Toponomik Tetkikler İkinci Kitap*, Devlet Basımevi.

TDK (2021). *Tarihçe*, (2019). [Erişim: 03.12.2021, [<https://www.tdk.gov.tr/tdk/kurumsal/tarihce-2/>]]

Tekin, T. (1994). *Tunyukuk Yazıtı*, Simurg Yayınları.

Tekin, T. (1988). *Orhun Yazıtları*, TTK Yayınları.

Timurtaş, F. K. (1979). Uydurma Olan ve Olmayan Yeni Kelimeler Sözlüğü, Umur Kitapçılık.

Turan, F. (2018). Eski Türkçeden Orta Türkçeye Askerî Rütbe ve Unvanlar, *İstanbul Üniversitesi Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi*, 58(1), 155-173.

Ünlü, S. (2012). *Çağatay Türkçesi Sözlüğü*, Eğitim Yayınevi.

Yıldızlı, M. E., & Pekaçar, Ç. (2017). Güneş Dil Teorisinin Gelişim Süreci, *IV. Uluslararası Türk Dünyası Araştırmaları Sempozyumu*, 423-429.

TBMM (1926) 863 sayılı *Ordu Zabitan Heyetine Mahsus (OZHM) Terfî Kanunu (TK) (1926)*. [Erişim: 28.11.2021, <https://www5.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/TBMM/d02/c025/tbmm02025109ss0177.pdf>]